

Приказ

На путу стратегија (о)чувања наслеђа и идентитета

Насљеђе и идентитет(и), Приредила Јеленка Пандуревић. Бања Лука: Центар за фолклористику и студије културе – Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, 2022, 439 стр.

Зборник *Насљеђе и идентитет(и)* исход је научног скупа одржаног 3. и 4. децембра 2021. године у Бањој Луци, у организацији Универзитета у Бањој Луци – Катедре за србистику Филолошког факултета и ЦЕФИСК-а (Центра за фолклористику и студије културе), а на предлог Министарства просвете и културе Републике Српске. Идеја скупа, на коме је учествовало више од тридесет научних радника са простора Републике Српске и Републике Србије, била је размена гледишта у вези са темама наслеђа у домену језика, књижевности, културе уопште, те темама идентитета, са акцентом на национални идентитет. Посебно важну димензију конференције чинила су питања стратегија за заштиту и очување нематеријалног културног наслеђа (у наставку НКН). Области које су најављене позивним писмом односиле су се на НКН, потом на српски језик и књижевно наслеђе, те на стару и ретку књигу. Концепција зборника, који је уредила проф. др Јеленка Пандуревић, редовни професор Филолошког факултета у Бањој Луци, заснива се на брижљивом увиђању тематских сличности студија и пажљивом праћењу њихових идејних матрица. Будући да се многи радови тематски и идејно преламају кроз назначена поља – у сопственим оквирима и према другим истраживањима, веће целине нису издвојене.

Зборник садржи 24 рада, а њихова повезаност уочава се већ у низу почетних текстова, преваходно усмерених на тумачења НКН, са акцентом на сагледавање и преиспитивање Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа из 2003. године. Првим радом – *Смањивање културе. Редуccionизам као фактор односа према нематеријалном културном наслеђу* Милош Р. Матић издваја административни, научни и економски редуccionизам Конвенције, полемич-

ки подвлачећи бирократизацију у приступу појединим феноменима наслеђа, инсистирање на форми која понекад доводи до манипулација и угрожавања диверзитета, на коме Конвенција инсистира. Додатно, економски редуccionизам прети да политизацијом у време неолибералног капитализма комерцијализује наслеђе, посматрајући га кроз тржишне погодности, уз инстантизацију културе. Говорећи о вези наслеђа и националног идентитета, Слободан В. Владушић у тексту *Нематеријално културно наслеђе у доба глобализације*, заснованом на пленарном излагању на скупу, подвлачи важност тзв. *архива националних прича*, који обликује српски национални идентитет (апсолутни), базиран на косовском завету. Овакав концепт дестабилизује се почетком 21. века под утицајем антихуманистичког *мегалополиса*, који настоји да укине колективно, инсистирајући на пуком биолошком постојању, чиме се поништава и наративно и културно наслеђе. Аутор наводи низ предлога – стратегија (државе и појединца) за избављење из замки мегалополиса, а зарад очувања националне идентитетске позиције.

На основу пленарног излагања сачињен је и рад Данке Р. Лајић Михајловић – *Научници као део мреже за очување нематеријалног културног наслеђа у Србији: искуства етномузиколога*. Овом студијом указује се на комплексну улогу научне заједнице у процесу очувања НКН, на место научника у односу на поставке Конвенције и система Републике Србије, као и на његову амбивалентну позицију између носилаца наслеђа и представника научне заједнице, што је показано на примеру рада на елементу Певање уз гусле (чиме су покренута и питања етичности и одговорности научника). Четврти је рад *Проучавање и заштита нематеријалног културног наслеђа Републике Српске* Ирене Л. Медар Тање, у коме се приказује сложеност питања културног наслеђа Републике Српске услед специфичне државне организације Босне и Херцеговине, те расподеле надлежности државних и ентитетских институција у заштити НКН. Сачињен је преглед НКН у Републици Српској и предочена стратешка решења, уз истицање утицаја и активности академске заједнице. У раду Данијеле М. Филиповић – *Имплементација конвенције о очувању НКН у Републици Србији – улога националног регистра НКН у Етнографском музеју у Београду* указано је на примарну важност Националног регистра НКН. Предочена је легислатива у вези са применом Конвенције у Републици Србији и институционалним уређењем заштите НКН као дела културног наслеђа. Подвучена је улога носилаца и „живог наслеђа“, те назначени видови и стратегије његовог (о)чувања. Текст је објављен на енглеском језику, у Пољској, а овде се, услед тематске блискости, представља у ауторском преводу. Следи студија Неде Ј. Живак – *Очување културног идентитета мјеста – стратешки интерес просторног планирања*, која изучава активности просторног планирања

преко политике културног идентитета. Будући да су места одређена културним, индивидуалним и социјалним особеностима, отвара се питање како савремени развој и планирање простора интегришу све ове карактеристике, узимајући у обзир поглед „споља“, али и унутрашњу визуру становништва. Рад *Народно плетиво из Босне и Херцеговине – између архивске грађе и живог наслеђа* Јеленке Ј. Пандуревић приказује рукопис *Народно плетиво из Босне и Херцеговине* Милице Мирон. Занемарена, досад готово непозната грађа, похрањена у Етнографској збирци Архива САНУ, описана је и тумачена преко успостављања трајности идеја о женској еманципацији, уз указивање на могућности сагледавања овог корпуса кроз савремена истраживања, али и на његову вредност по себи, те неопходност заштите и очувања у домену НКН.

Сегмент зборника који тематизује улогу језика у контексту питања наслеђа и идентитета започиње студијом Биљане Љ. Сикимић под називом *Место и значај језика у нематеријалној културној баштини*, у којој се разматра (са)однос културне политике Унеска и националне политике појединих држава према језику, те диспропорције узроковане, између осталог, различитим тумачењем појединих чланова Конвенције. Посматра се статус језика у Републици Србији у односу на заштиту НКН и указује на друге регулативне оквире, попут Европске повеље о регионалним и мањинским језицима, као и на потенцијалне лингвистичке елементе за заштиту у домену НКН. Прилог Радмила Н. Маројевића, насловљен као *Идентитет српског језика и српског народа*, преглед је вишедеценијског проучавања представљаног у разноврсним публикацијама. Стога овај рад није категоризован, али садржи важну ревизију ставова о односу / јединству српског језика и идентитета, те померање ове релације у историјском и географском контексту. Будући да афирмишу актуелна питања језичке и, уопште, културне политике, поменуте идеје могу бити смернице за даља проучавања. Наредна два рада – Слађане М. Цукут и Драгомира В. Козомаре (*Језичко наслеђе у западним српским говорима (статус поста акценатске дужине)*) и Татјане Г. Трајковић (*Говор Косовског Поморавља кроз наративе о народним обичајима и веровањима*) повезује анализа елемената одабраних говора. У првој студији, на основу корпуса радова од седамдесетих година 20. века до данас, приказан је преглед бележења поста акценатске дужине у западним српским говорима. Закључено је да се неакцентовани квантитет у неким слоговима не редукује – напротив, његова појава шира је но у прошлости. У другој студији посматрају се транскрипти говора Косовског Поморавља (област призренско-тимочког дијалекта). Етнодијалекатска грађа (и сама, издвојено, вредна) која тематизује народне обичаје (за свадбу, славу, празнике) и веровања (о посту, кумству, итд.) послужила је као корпус за изучавања карактеристика говора Косов-

ског Поморавља, попут експираторног акцента, полугласника, специфичних облика деклинације и конјугације и др. У ширем смислу показала се апликативном за осветљавање везе културног и језичког наслеђа.

Означавајући историју књижевности као једно од упоришта националне културе – „идентитетско огледало“, Славко В. Петаковић у тексту *Идентитетска обележја дубровачке књижевности* посматра дистинкције визура Ватрослава Јагића и Ђура Шурмина и гледишта Стојана Новаковића у односу према маркирању дубровачке књижевности. Новаковић је као једини параметар прихватио језички, ван верских и државних, које су Јагић и Шурмин, са друге стране, тумачили као идентитетска обележја. Додатно, идеолошки оквири идеје југословенства формирали су књижевнотеоријски концепт неутемељен на научним принципима. Следи рад Ранка В. Поповића – *Српска поезија и православна духовност*, у коме се указује на везе поетике и идентитета преко тумачења елемената православне духовности као упоришта у поезији низа српских аутора, попут Петра II Петровића Његоша, Јована Дучића, Алексе Шантића, Лазе Костића, Момчила Настасијевића и других. Након историјата овог вида изучавања, анализа се усредредила на механизам стилске фигуре парадокса и жанр молитве, те на сагледавање српског културног идентитета као рефлекса византијско-словенске духовности. На ову временску тачку надовезује се рад *Јефимијин иконопис бола („Туга за младенцем Угљешом“)* Бошка Ј. Сувајџића, који широким компарацијама, интермедијално и интертекстуално, уз подвлачење синкретичности елемената посматраног корпуса, укршта запис монахиње Јефимије, која у лирској интроспекцији, ожалошћена, у „тамној аури материнског бола“ дарује диптих, са иконицом – инспирацијом за песму *Напуштена црква* Милана Ракића и ауторским остварењем *Јефимија исписује „Тугу за младенцем Угљешом“ на двострукој дрвеној иконици дарованој манастиру Хиландару*. Тиме се наслеђе сагледава у свеповезаности – временској, тематској, (ауто)поетичкој и културолошкој. Преко овог рада начињена је најава – отварање новог фрагмента зборника, који у своје средиште поставља старе и ретке књиге. У студији *Оно мало што посудих од Јова: мотив кушања и трпељивог испаштања у старој српској књижевности* Зорица С. Витић пише о амбивалентним тумачењима значења и идеје *Књиге о Јову*, како у доменима светоотачке литературе (код Светог Јована Богослова и Светог Јована Лествичника) тако и у византијским хагиографијама, све до дела српске средњовековне књижевности (код Доментијана, Теодосија, архиепископа Данила II, Димитрија Кантакузина, Григорија Цамблака) у којима се идентификују раније успостављени модели праведника. Следи рад Данијела М. Дојчиновића под називом *Гатарске врсте громовник и коледар у препису манастира Гомионице*, у коме је, из рукописне манастирске збирке,

досад недоступне широј јавности, анализиран и на крају текста приказан Псалтир из 17. века. У његов састав, како је проучавање показало, улазе библијски и богослужени сегменти, али и, посебно занимљиво, гатарске врсте – громовник и коледар (из антике пренети у наше средњовековне текстове). Коауторски рад Миљане М. Матић и Маје М. Анђелковић – *Епиграфика и идентитет културног наслеђа: о откривању студеничког ктиторског натписа из 1208/1209. године* сагледава манастир Студеницу као извор српског културног наслеђа и идентитетског обликовања и у центар проучавања поставља ктиторски натпис манастира из 1208/1209. године, најстарији натпис овог типа на српскословенском језику. Његов изузетан значај најмање је двострук – то је историјско сведочанство, али и драгоцен документ о употреби српскословенског језика и ћирилице почетком 13. века. Додатно, вредност овог рада подвучена је досад необјављиваном грађом из архива конзерватора Милоша Јовановића о откривању натписа и раду на фрескама Богородичине цркве. У духу претходних, следи текст Вање Р. Шмуље – *О техници штампања Четворојеванђеља рујанског или мјесто Светислава Мандића у проучавању старог српског штампарства*, изложен на конференцији, али касније објављен у зборнику у част Светислава Мандића, те овде унесен уз сагласност ауторке и уредника. Предмет изучавања рада јесте Рујанско четворојеванђеље, ретка, недоступна књига, у науци означена као графички „неугледна“. У вези са таквим изгледом књиге историја српског штампарства бележи научне полемике, које су се кретале од уверења да је штампана помоћу целих, резаних плоча (ксилографски) до утврђивања да су при штампању ипак употребљена покретна слова (типографски). О значају истог поља говори и текст *Ћириличне горажданске књиге као свјетионици српске културе, историје и духовности*. Ауторка Биљана С. Самарџић подвлачи утицај Горажданске штампарије (друге српске штампарије, а прве у Босни и Херцеговини). Кроз рад у историјски тешким добима, употребом ћирилице и српскословенског језика у горажданским књигама, штампарија је важна за историју, културу и национални српски идентитет. Описивању *Збирке старе и ријетке књиге Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске* Јелена В. Јањић приступа историјски – преко објашњавања друштвеног контекста (не)могућности очувања, и синхронно, указујући на хетерогени садржај збирке, која, иако невеликог обима, инкорпорира књиге на многим језицима (попут латинског, српског, руског, немачког, енглеског, пољског, оријенталних језика и других). У даљем току зборника, радом *Књижевна оставштина Милана Т. Бањанина – стара и ријетка књига с краја 19. и почетка 20. вијека* Радославке Р. Сударушић, приповетке Милана Бањанина (учитеља, преводиоца и књижевника) проучавају се у контексту старе и ретке грађе, кроз историјске визууре и

васпитно-образовне улоге. Додатно, текстом се подвлачи локална боја и активност појединаца (нажалост, често заборављених) на пољу културног наслеђа.

Да друштвене и идеолошке околности делују на стваралаштво и наслеђе показује и Саша Д. Кнежевић, предочавајући у својој студији портрет Илије Дивјановића, гуслара, „пјевача испод Јаворине“, чије је виђење конструисано посредством различитих извора и вредносних судова, пониклих из сукоба Ватрослава Јагића и Стојана Новаковића (у којима је гуслар постао „жртва обрачуна“). Упркос етикетирању током 20. века, аутор Дивјановића, најважнијег сарадника Богољуба Петрановића, приказује као талентованог и иновативног, са циљем да покрене проучавања његовог певачког опуса. Рад је излаган на скупу, али је потом објављен у књизи *Велики пјевачи поствуковске епохе из Босне и Херцеговине*, те се овде налазе прилагођени, некатегоризовани сегменти. Зборник се заокружује радом Бојане М. Ласице, којим се анализира фолклористичка и етнографска грађа у часопису *Зора*, уз навођење сакупљача (аматера), оних који су желели да својим активностима допринесу култури памћења и културном идентитету. Прилог на крају зборника потписују Јеленка Ј. Пандуревић и Смиљана Ж. Ђорђевић Белић, приказујући исходе научноистраживачког пројекта *Занемарени архиви књижевног и културног наслеђа (2019–2022)*, чији је резултат, између осталог, темат објављен у *Књижевној историји* под називом *Фолклор НОБ-а. Изазов постсоцијалистичке и постјугословенске хуманистике*. Пројекат представља пример добре праксе у настојању научног сагледавања идентитета и културног наслеђа.

Како су показала проучавања, два појма из наслова зборника (вешто повезана), потврдила су своју нераскидивост и захтевају јасно усмерен, организован и промишљен приступ тековинама наслеђа и идентитетског осликавања. Разноликост радова указује на ширину проблемских поља, али и на то да су у приступу овим темама изузетно важне интердисциплинарност и стратегијска усмереност. Зборник *Наслеђе и идентитет(и)* бави се фундаменталним питањима не само науке већ националне и културне политике, која је неопходно изнова афирмисати и покретати.

Ана Јањић / Ана Janjić
Гимназија „Светозар Марковић“, Јагодина/
High School "Svetozar Marković", Jagodina
E-mail: ana.stankovic86@yahoo.com
<https://orcid.org/0009-0009-2045-4943>

Примљено/Received: 29. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 30. 11. 2023.